

Οι νέες εξελίξεις¹ Οι φόβοι επαληθεύτηκαν

Η κρίση εκδηλώθηκε αδυσώπητη σε ολόκληρη την υφήλιο. Δεν υπάρχει χώρα που δεν την ζει και τομέας οικονομικής δραστηριότητας που δεν υφίσταται τις επιπτώσεις της. Η αρχική χρηματοπιστωτική κρίση ενίσχυσε την κρίση στην πραγματική οικονομία και οι δυσκολίες των επιχειρήσεων επέτειναν τις δυσκολίες των χρηματοπιστωτικών οργανισμών. Οι δύο κρίσεις αλληλοτροφοδοτούνται και οδηγούν την οικονομία σε μια σπειροειδή καθοδική πορεία. Οι ρυθμοί ανάπτυξης υποχωρούν σε όλες τις χώρες σταθερά. Το «Εθνικό Γραφείο για την Οικονομική Έρευνα» των ΗΠΑ ανακοίνωσε αρχές Δεκεμβρίου ότι όλοι οι σημαντικοί δείκτες, όπως εκείνοι της βιομηχανικής παραγωγής, των πωλήσεων του εμπορίου, των βιομηχανικών δραστηριοτήτων, της κατανάλωσης και της απασχόλησης στοιχειοθετούν την ύπαρξη ύφεσης στις ΗΠΑ. Η κρίση πιστοποιήθηκε επίσημα και στις πιο αναπτυγμένες οικονομίες της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Οι διεθνείς οργανισμοί αναθεωρούν τώρα προς το χειρότερο τις προβλέψεις τους. Ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) προέβλεψε τέλος Νοεμβρίου ότι στις χώρες της Ευρωζώνης θα υπάρξει το 2009 συρρίκνωση -6% σε σχέση με το 2008. Η κρίση κατά την άποψή του θα είναι «σοβαρή και παρατεταμένη». Κανείς αυτή τη στιγμή δεν μπορεί να καθορίσει τη διάρκειά της, την έκταση και τις συνέπειές της. Κάθε μέρα υπάρχουν νέες εξελίξεις. Κάθε μέρα προστίθενται νέα γεγονότα στη μακριά σειρά των αρνητικών ειδήσεων που επιβάλλουν νέες ερμηνείες και προκαλούν νέους φόβους.

¹ Από τις 15 Οκτωβρίου μέχρι το τέλος του 2008

Στα τέλη Δεκεμβρίου η τιμή του πετρελαίου έπεσε κάτω από τα 40 δολάρια το βαρέλι. Η τιμή που είχε φτάσει τον Ιούλιο τα 147 δολ. κυμαίνεται τώρα στα επίπεδα του 2004. Μια τέτοια εξέλιξη θα χαροποιούσε υπό άλλες συνθήκες τη διεθνή οικονομική κοινότητα. Όμως η πτώση αυτή μπορεί να είναι προάγγελος μιας ακόμη επιδείνωσης της διεθνούς οικονομικής κατάστασης. Η πτώση της τιμής είναι μια σαφής ένδειξη ότι τόσο οι παραγωγοί πετρελαίου όσο και οι εταιρείες εμπορίου ανησυχούν. Προβλέπουν μια περαιτέρω θεαματική υποχώρηση της οικονομικής δραστηριότητας και μείωση της ζήτησης πετρελαίου. Πουλούν τώρα τα αποθέματά τους και περιορίζουν την παραγωγή τους ώστε να προλάβουν την ακόμη μεγαλύτερη πτώση των τιμών. Η καθίζηση της τιμής πιστοποιεί, βέβαια, και ένα άλλο γεγονός, που οι υπεύθυνοι των οικονομιών των ανεπτυγμένων κρατών δεν ήθελαν με κανένα τρόπο να παραδεχτούν, την εκτεταμένη κερδοσκοπία που ανέβασε την τιμή σε ένα πρωτοφανές επίπεδο και επηρεάζει επίσης την καθοδική της πορεία. Ως προς τον τρόπο ελέγχου αυτής της κερδοσκοπίας ελάχιστα έχουν λεχθεί στις πολλές συναντήσεις των πολιτικών ηγεσιών για την κρίση.

Η πτώση της τιμής του πετρελαίου, του σταριού, των αυτοκινήτων, των ακινήτων και πολλών άλλων αγαθών επιβεβαιώνει την ύπαρξη μιας έντονης τάσης αποπληθωρισμού. Η γενικευμένη αυτή μείωση των τιμών είναι αποτέλεσμα τόσο της κρίσης στις χρηματοπιστωτικές αγορές όσο και του αισθητού περιορισμού της ζήτησης στις αγορές της πραγματικής οικονομίας. Σε άλλη εποχή η εξέλιξη αυτή θα ήταν ένα θετικό γεγονός. Σήμερα όμως διαφαίνεται το φάσμα μιας ύφεσης με αποπληθωρισμό, μιας ύφεσης όπου όλο και περισσότερο οι παραγωγικές δυνάμεις φοβούνται να

δραστηριοποιηθούν, τα νοικοκυριά δεν καταναλώνουν επειδή το μέλλον είναι αβέβαιο, οι μισθοί συμπιέζονται λόγω του φόβου της ανεργίας και η επιβάρυνση από τα επιτόκια είναι μεγαλύτερη λόγω της υποχώρησης του πληθωρισμού. Η οικονομική δραστηριότητα συρρικνώνεται ή στην καλύτερη περίπτωση μένει στάσιμη.

Η έξοδος από μια κατάσταση αποπληθωρισμού απαιτεί πολύ χρόνο, όπως δείχνει το παράδειγμα της Ιαπωνίας. Η ύφεση εκεί στις αρχές της δεκαετίας του '90 διάρκεσε δέκα χρόνια περίπου παρά το μηδενικό επιτόκιο και τον μηδενικό πληθωρισμό. Η στασιμότητα υποχώρησε, όταν ήταν πια βέβαιο ότι οι τράπεζες είχαν εξυγιανθεί και η μακρά περίοδος αποπληθωρισμού είχε ως συνέπεια τη δραστική μείωση της τιμής των προϊόντων, των αμοιβών των εργαζομένων και καταστήσει έτσι τις εξαγωγές και πάλι ανταγωνιστικές. Υπάρχουν όμως και πολλοί οικονομολόγοι που δεν θεωρούν μια τέτοια εξέλιξη πιθανή. Πιστεύουν ότι οι πληθωριστικές τάσεις θα παραμένουν ισχυρές σε ορισμένες χώρες και ότι η ζήτηση από τις υπό ανάπτυξη οικονομίες σύντομα θα αυξηθεί και πάλι με αποτέλεσμα την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη.

Κατά μια τρίτη εκδοχή η κρίση θα οδηγήσει σε έναν «υπερπληθωρισμό». Τα τεράστια ποσά που δαπανώνται και θα δαπανηθούν για την διάσωση των τραπεζών και την ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας, τα υψηλά ελλείμματα που θα παρουσιάσουν οι κρατικοί προϋπολογισμοί, οι εκταμιεύσεις των Κεντρικών Τραπεζών θα έχουν ως συνέπεια ένα πρωτόγνωρο κύμα ρευστότητας. Οι υπερβολικές αυτές ποσότητες χρημάτων θα προκαλέσουν μια συνεχή άνοδο των τιμών, έναν ισχυρό

πληθωρισμό. Θα επαληθευτεί έτσι το γνωμικό ότι το πολύ χρήμα καταστρέφει το ίδιο το χρήμα. Οι διάφορες αυτές εκδοχές για το μέλλον της κρίσης είναι ένδειξη της μεγάλης αβεβαιότητας που επικρατεί.

Η κρίση επέσπευσε πάντως ένα μέτρο, το οποίο οι ειδικοί ζητούσαν από καιρό, τη μείωση των επιτοκίων. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα μείωσε αρχές Δεκεμβρίου το βασικό επιτόκιο κατά 0,75% ώστε είναι πλέον 2,5%. Η Κεντρική Τράπεζα των ΗΠΑ στα μέσα Δεκεμβρίου όρισε το ανώτατο όριο του βασικού επιτοκίου της στις 0,25%. Το επιτόκιο είναι ουσιαστικά μηδενικό.

Παντού λοιπόν τα επιτόκια έγιναν φτηνότερα για να καταστεί ο δανεισμός φτηνότερος και να αντλήσουν οι επιχειρήσεις χωρίς δυσκολία τα απαραίτητα κεφάλαια για την δραστηριοποίησή τους. Στις ΗΠΑ υπήρξε όμως και σκεπτικισμός. Οι οικονομολόγοι επισήμαναν ότι η Κεντρική Τράπεζα ακολουθεί πια «αχαρτογράφητα μονοπάτια». Το μηδενικό επιτόκιο με ταυτόχρονη μείωση του πληθωρισμού, που βρίσκεται στο επίπεδο του 1%, μπορεί να οδηγήσει σε έναν διατηρήσιμο αποπληθωρισμό με καταστροφικές συνέπειες. Στην Ευρώπη αντίθετα πολλοί υποστηρίζουν ότι η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα έπρεπε να έχει μειώσει το επιτόκιο της ακόμη περισσότερο. Η κίνηση της έγινε πολύ αργά όταν είχε ήδη δημιουργηθεί ένα αρνητικό κλίμα. Θα 'πρεπε να είναι ακόμη πιο ισχυρή για να ανατρέψει την κατάσταση.

Αλλά και εάν αυτό συνέβαινε τα πράγματα δεν θα ήταν πολύ διαφορετικά. Το δείχνει η πρακτική που ακολούθησαν οι τράπεζες τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη με τα χρήματα των σχεδίων

διάσωσης. Δεν δάνεισαν τα χρήματα αν και μπορούσαν. Κατά προτίμηση τα κράτησαν και χρησιμοποίησαν ένα μέρος μόνο για τη χρηματοδότηση των επιχειρήσεων. Με τον τρόπο αυτό ενισχύουν τη θέση τους ώστε να μην έχουν δυσκολίες, εάν και άλλες απαιτήσεις τους αποδειχθούν επισφαλείς. Και προπαντός αποφεύγουν νέες συναλλαγές, που μπορεί να έχουν κινδύνους. Όπως αποφεύγουν και οι επιχειρήσεις νέες πρωτοβουλίες παρά το μειωμένο επιτόκιο. Οι κυβερνήσεις αποδέχθηκαν λίγο-πολύ αυτήν την κατάσταση και έχουν αποθέσει τις ελπίδες τους στην ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας με ειδικά προγράμματα προώθησης των επενδύσεων και της ζήτησης. Ο εκλεγμένος Πρόεδρος κ. Ομπάμα σχολιάζοντας τη μείωση του επιτοκίου στις ΗΠΑ δήλωσε «ότι η Κεντρική Τράπεζα εξάντλησε τώρα τα συνήθη πυρομαχικά της στον πόλεμο κατά της ύφεσης». Χρειαζόμαστε πια, ανέφερε, μια παρέμβαση διαφορετικής μορφής.

Στις 26 Νοεμβρίου 2008 η πρώτη σελίδα της International Herald Tribune, έφερε τον πηχουαίο τίτλο «Σχέδιο Διάσωσης Νο 2». Πληροφορούσε το αναγνωστικό κοινό ότι ο Υπουργός Οικονομικών των ΗΠΑ και η Κεντρική Τράπεζα ανακοίνωσαν νέα προγράμματα συνολικού ύψους 800 δις δολαρίων. Ήταν το δεύτερο Πρόγραμμα για την αντιμετώπιση της χρηματοπιστωτικής κρίσης αλλά και της ύφεσης. Στόχος του, όπως και του πρώτου προγράμματος² είναι η αύξηση της ρευστότητας των τραπεζών αλλά και η προστασία των υπερχρεωμένων καταναλωτών ώστε να διατηρηθεί η ζήτηση. Είχε προηγηθεί ανακοίνωση του νεοεκλεγέντος προέδρου των ΗΠΑ κ. Ομπάμα ότι θεωρεί απαραίτητη την εκπόνηση ενός επί πλέον προγράμματος μεγάλων έργων και δημιουργίας θέσεων εργασίας

² Βλ. σελ. 13 επ.

ύψους 700 δις δολαρίων για την αντιμετώπιση της κρίσης. Οι συνεργάτες το επεξεργάζονται ήδη ώστε να εφαρμοσθεί μόλις αναλάβει τα καθήκοντά του. Το σύνολο των χρημάτων που έχει ή πρόκειται να δαπανήσει η κυβέρνηση των ΗΠΑ σε σχέση με την κρίση ξεπερνά μέχρι τώρα τα 7 τρις δολάρια, ένα ποσό τόσο ασυνήθιστα μεγάλο ώστε δύσκολα μπορεί να εκτιμηθεί ποιες συνέπειες θα έχει για την οικονομία των ΗΠΑ αλλά και την παγκόσμια οικονομία. Θα βοηθήσει την ανάκαμψη ή θα προκαλέσει νέες αναταραχές;

Στην Κίνα, η κινέζικη κυβέρνηση δήλωσε αρχικά ότι για να στηρίξει την ανάπτυξη και να αντιμετωπίσει την υποχώρηση του ρυθμού ανάπτυξης θα δαπανήσει ποσό 455 δις ευρώ. Αργότερα αύξησε το ποσό αυτό σε 800 δις ευρώ περίπου με στόχο να προωθήσει μεγάλα έργα. Στην Ένωση ανακοινώθηκαν επίσης από πολλές χώρες προγράμματα για την ενίσχυση της οικονομικής δραστηριότητας.

Η Ιταλία ανακοίνωσε ένα σύνολο μέτρων ύψους 80 δις ευρώ, η Ισπανία ύψους 38 δις ευρώ και η Γαλλία ύψους 26 δις ευρώ. Τα σχέδια αυτά διαφέρουν ως προς τη στόχευσή τους. Η Ιταλία προβλέπει την πληρωμή βοήθειας στις φτωχές οικογένειες για την αγορά τροφίμων και την πληρωμή του ηλεκτρικού ρεύματος, τη μείωση της φορολογίας για τα χαμηλά εισοδήματα και για τις επιχειρήσεις. Περίπου 12 δις προβλέπονται για την ενίσχυση των Τραπεζών. Η Ισπανία θέλει να επιστρέψει φόρους, να πραγματοποιήσει έργα υποδομών και να χορηγήσει ενισχύσεις σε επιχειρήσεις ιδίως στον κλάδο της οικοδομής που πλήττεται ιδιαίτερα από την κρίση. Στη Γαλλία κέντρο βάρους της δαπάνης

αποτελούν η ενίσχυση των υποδομών και της αυτοβιομηχανίας. Κατά τον πρόεδρό της κ. Σαρκοζί «η απάντησή μας στην κρίση είναι οι επενδύσεις». Στη Μεγάλη Βρετανία πέραν ενός πακέτου για τη διάσωση των τραπεζών αναγγέλθηκε μείωση του ΦΠΑ κατά 2,5%, η κατασκευή κατοικιών για τους εργαζόμενους και ενισχύσεις στις μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις. Στη Γερμανία, τέλος, η κυβέρνηση ανακοίνωσε στις αρχές Νοεμβρίου ένα πρόγραμμα 31 δις Ευρώ με κέντρο βάρους τις επενδύσεις. Ας σημειωθεί ότι τα αρχικά ποσά που ανακοινώνονται αυξάνονται κατά την πρόοδο υλοποίησης των μέτρων, όταν διαπιστώνεται ότι οι πρώτες αποφάσεις δεν αρκούν.

Τα ποσά είναι εντυπωσιακά. Η πραγματικότητα όμως είναι αρκετά διαφορετική. Οι δηλώσεις δεν ανταποκρίνονται στην πράξη των κυβερνήσεων. Οι αριθμοί που αναφέρθηκαν προέρχονται κατά κανόνα από το άθροισμα του κόστους μέτρων που είτε είχαν αποφασιστεί από καιρό είτε συμπεριλαμβάνονται στην τρέχουσα πολιτική των κυβερνήσεων. Παράδειγμα αποτελούν τα μέτρα για την ενίσχυση των μικρομεσαίων επιχειρήσεων. Υπάρχουν σε πολλά κυβερνητικά προγράμματα εδώ και καιρό. Στη Γερμανία υπολογίζεται ότι μόνο 5 από τα 31 δις ευρώ είναι πρόσθετα χρήματα. Στην Ιταλία αμφισβητείται αν πρόκειται να υπάρξουν νέες δράσεις στο πλαίσιο των 80 δις ευρώ και ότι αυτές πάντως δεν ξεπερνούν το ποσό των 5 δις. Το παράδειγμα της Ιταλίας διευκολύνει την κατανόηση των αιτίων της απόστασης μεταξύ λόγων και έργων. Η Ιταλία είναι η χώρα με το μεγαλύτερο δημόσιο χρέος στην Ένωση, το χρέος της ξεπερνά το 100% του ΑΕΠ της. Θέλει γι' αυτό να περιορίσει το δανεισμό. Περιθώρια για νέα και εκτεταμένα μέτρα ούτε εκεί ούτε σε άλλες χώρες με υψηλό χρέος υπάρχουν. Σε διαφορετική θέση ήταν η Ισπανία και η Μεγάλη

Βρετανία. Και οι δύο χώρες, στις οποίες η κρίση έχει πάρει μέχρι στιγμής τις μεγαλύτερες διαστάσεις, είχαν περιορισμένο δημόσιο χρέος. Μπορούσαν να αυξήσουν αποφασιστικά τις δαπάνες τους. Οι δηλώσεις για τα προγράμματα επηρεάζονται λοιπόν έντονα από την επιθυμία να δοθεί η εικόνα μιας άμεσης και αποφασιστικής παρέμβασης. Η πράξη όμως καθορίζεται από την μέχρι τώρα πολιτική και το ύψος του χρέους, που είχε ως αποτέλεσμα.

Πολιτικές διαφωνίες για το ύψος και την ποιότητα των προγραμμάτων υπάρχουν σε όλες τις χώρες. Στη Γερμανία έχει υπάρξει ισχυρή πίεση να διατεθούν περισσότεροι πόροι. Το κύριο επιχείρημα είναι ότι έτσι μόνο μπορεί να αποτραπεί η επιδείνωση της κατάστασης. Στη Γαλλία η σοσιαλιστική αντιπολίτευση τόνισε, ότι το πρόγραμμα θα έπρεπε να αφιερώσει περισσότερα χρήματα για κοινωνικούς σκοπούς. Στη Μεγάλη Βρετανία το Συντηρητικό Κόμμα θεώρησε το πρόγραμμα σπατάλη, που θα οδηγήσει σε πληθωρισμό. Στις ενστάσεις εκδηλώνονται πέρα από κομματικές σκοπιμότητες η αβεβαιότητα για το τι είναι ενδεδειγμένο. Ο Γερμανός Υπουργός Οικονομικών απάντησε στους επικριτές του: «Δεν θα πρέπει επειδή άλλοι πλειοδοτούν καθημερινά με ποσά δισεκατομμυρίων να τους μιμηθούμε χωρίς λόγο». Πρέπει να διαπιστώσουμε πρώτα αν χρειάζονται τα χρήματα. Όταν όμως ρωτήθηκε, αν πρόκειται να παρθούν και άλλα μέτρα δεν απέκλεισε μια νέα παρέμβαση «αν υπάρξουν νέα δεδομένα». Τέλος Δεκεμβρίου ανακοινώθηκε ότι ένα νέο σχέδιο βρίσκεται υπό μελέτη.

Η ευρωπαϊκή απάντηση

Το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο αποφάσισε στις 12 Δεκεμβρίου ένα πρόγραμμα ύψους 200 δις ευρώ για την στήριξη της οικονομικής δραστηριότητας στην Ένωση. Αποτελεί ένα πρόγραμμα πλαίσιο. Τα κράτη μέλη καλούνται να το πραγματοποιήσουν επιλέγοντας πολιτικές από εκείνες που αναφέρονται ενδεικτικά και δαπανώντας δικά τους χρήματα στο ύψος του 1,5% του ΑΕΠ τους περίπου. Η μορφή της παρέμβασης αυτής δεν είναι τυχαία. Η απόφαση του Συμβουλίου βασίζεται σε μία πρόταση της Επιτροπής που έγινε τέλος Νοεμβρίου, αφού ήδη τα σημαντικότερα κράτη μέλη είχαν ανακοινώσει τα δικά τους προγράμματα στήριξης. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή δραστηριοποιήθηκε τότε για να μην την κατηγορήσουν για αδράνεια σε εποχή κρίσης και έκανε το μόνο δυνατό. Έφτιαξε ένα ευρύ πλαίσιο ως υπερεθνική ομπρέλα των προγραμμάτων που είχαν ανακοινωθεί από τα κράτη μέλη αλλά και τυχόν νέων μέτρων. Η κοινοτική σημασία της απόφασης αφορά κυρίως δύο θέματα, τη διάθεση κονδυλίων από τον κοινοτικό προϋπολογισμό και την τήρηση των κανόνων του ανταγωνισμού και του Συμφώνου Σταθερότητας.

Η συνολική δαπάνη των κρατών μελών προβλέπεται να ανέλθει σε 170 δις ευρώ. Τα υπόλοιπα ποσά θα καλυφθούν από τον κοινοτικό προϋπολογισμό και την Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων. Τα μέτρα που θα εφαρμόσουν τα κράτη μέλη θα πρέπει να είναι «προσωρινά», «στοχευμένα στους τομείς που πλήττονται» και «συντονισμένα» ώστε «να ενισχύσουν τη ζήτηση», «να διατηρήσουν την απασχόληση» και να «αποκαταστήσουν την

εμπιστοσύνη». Κατά την Ευρωπαϊκή Επιτροπή «ασυνήθιστες καταστάσεις απαιτούν και ασυνήθιστα μέτρα».

Το πρόγραμμα συνιστά ένα μίγμα φορολογικών ρυθμίσεων και ειδικών μέτρων. Από τα προτεινόμενα φορολογικά μέτρα το πιο σημαντικό είναι η μείωση του ΦΠΑ. Προσωρινές ενισχύσεις σε ορισμένες κατηγορίες επιχειρήσεων και σε φτωχά νοικοκυριά θεωρούνται ενδεδειγμένες. Οι πρωτοβουλίες που θα πάρει η ίδια η Ένωση, είναι:

- Η ενίσχυση της απασχόλησης με τη διάθεση πιστώσεων από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο.
- Η δραστηριοποίηση του Ευρωπαϊκού Ταμείου για την Προσαρμογή στην Παγκοσμιοποίηση ώστε να υποβοηθηθεί η απασχόληση σε «τομείς κλειδιά» της ευρωπαϊκής οικονομίας.
- Η βελτίωση της χρηματοδότησης των επιχειρήσεων. Η Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων θα αυξήσει κατά 30 δις ευρώ το ποσό που θα χορηγήσει σε δάνεια σε μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις, σε επιχειρήσεις που αφορούν ανανεώσιμες πηγές ενέργειας και στην αυτοκινητοβιομηχανία για την ανάπτυξη καθαρών τεχνολογιών.
- Η επίσπευση όλων των προγραμμάτων που χρηματοδοτούνται από το Ταμείο Συνοχής και τα άλλα Ταμεία της Ένωσης.
- Η επένδυση στις υποδομές. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή θα παρουσιάσει σχέδια διευρωπαϊκών δικτύων ενέργειας και επικοινωνιών και θα κινητοποιήσει όλες τις δυνατότητες που παρέχει ο προϋπολογισμός της. Προσοχή θα δοθεί στην καθολική ευρυζωνική πρόσβαση υψηλής ταχύτητας για όλους.
- Η προσωρινή άρση υφισταμένων ορίων στην χρηματοδότηση των μικρών και μεσαίων επιχειρήσεων.

προϋποθέσεις. Νουθεσίες όμως δεν μπορούν να τις υποκαταστήσουν.

Της Συνόδου Κορυφής προηγήθηκε μια έντονη πίεση προς τη Γερμανία να προχωρήσει σε πολύ πιο εκτεταμένο πρόγραμμα ενίσχυσης της οικονομικής δραστηριότητας, από εκείνο το οποίο είχε ανακοινώσει, ώστε να υποβοηθήσει και τις άλλες χώρες της Ένωσης. Η Πρωθυπουργός της Γερμανίας κα Μέρκελ δήλωσε απαντώντας ότι διαφωνεί με αυτή την άποψη. Κατά τη γνώμη της η υποχώρηση της οικονομικής δραστηριότητας στη Γερμανία δεν έχει πάρει μία έκταση που να δικαιολογεί υψηλές δαπάνες και την διακινδύνευση της σταθερότητας. Αποκλήθηκε γι' αυτό από το βρετανικό και γαλλικό τύπο «κυρία όχι». Η διαμάχη αυτή δεν μεταφέρθηκε στη Σύνοδο Κορυφής που πήρε ταχύτατα και με ομοφωνία τις σχετικές αποφάσεις. Ο γερμανικός τύπος παρατήρησε: «μετά τα καλλιστεία για το ποιος θα ξοδέψει τα περισσότερα λεφτά επικράτησε κόσμια συμπεριφορά». Ήταν μια αναμενόμενη έκβαση αφού κανείς δεν είναι ακόμη διατεθειμένος να εγκαταλείψει την αρχή ότι κάθε χώρα αποφασίζει η ίδια την οικονομική της πολιτική.

Οι διαξιφισμοί αυτοί οφείλονται σε ένα πραγματικό πρόβλημα. Το ενιαίο νόμισμα προϋποθέτει οι χώρες που το αναγνώρισαν ως νόμισμά τους να συγκλίνουν ως προς τις οικονομικές τους επιδόσεις. Οι χώρες της Ευρωζώνης όμως δεν συγκλίνουν αλλά αποκλίνουν μεταξύ τους. Όπως ήδη αναφέρθηκε οι χώρες του Βορρά, παράδειγμα αποτελεί η Γερμανία, σωρεύουν πλεονάσματα στο εξωτερικό εμπόριό τους. Άλλες, ιδίως οι χώρες του Νότου, σωρεύουν ελλείμματα. Οι δεύτερες αναπόφευκτα οδηγούνται σε

όλο και πιο έντονη δημοσιονομική κρίση. Τελικά δε, όπως συμβαίνει αυτή τη στιγμή με την Ελλάδα, θα συναντήσουν και δυσκολίες δανεισμού. Η ομαλοποίηση του συστήματος προϋποθέτει να αναζητηθούν τρόποι τα περισσεύματα των χωρών με υψηλές εξαγωγές να χρησιμοποιηθούν μερικά υπέρ των χωρών με ελλείμματα στο εμπορικό ισοζύγιο. Το θέμα αυτό δεν μπορεί όμως να αντιμετωπιστεί παρά από μια οικονομική διακυβέρνηση, που όμως δεν υπάρχει.

Αναγκαία Υπενθύμιση

Η συζήτηση για την αντιμετώπιση της ύφεσης έχει προσωρινά συγκαλύψει τα προβλήματα που οδήγησαν στην χρηματοπιστωτική κρίση. Όμως, και αυτά περιμένουν απάντηση.

Το υπενθύμισε στα μέσα Δεκεμβρίου η υπόθεση Μάντοφ, η μεγαλύτερη χρηματοπιστωτική απάτη στην ιστορία των ΗΠΑ. Ο Μάντοφ, κύριος μέτοχος της χρηματοπιστωτικής επιχείρησης BMIS, πρώην Πρόεδρος του χρηματιστηρίου αξιών των εταιρειών πληροφορικής NASDAQ της Νέας Υόρκης, καταχράσθηκε ένα ποσό 50 δις δολαρίων κατά δική του δήλωση. Για να εξαπατήσει τα θύματά του δεν χρησιμοποίησε εξεζητημένες μεθόδους όπως είναι οι τιτλοποιήσεις ή τα δομημένα ομόλογα, αλλά έναν εξαιρετικά απλοϊκό τρόπο. Υποσχόταν υψηλές και σταθερές αποδόσεις σε όσους επένδυναν στην επιχείρησή του. Επειδή τα κέρδη του δεν επαρκούσαν για να εκπληρώσει τις υποχρεώσεις του, κάλυπτε τη διαφορά από τα κεφάλαια που είχε πάρει. Η απάτη αποκαλύφθηκε όταν επενδυτές ζήτησαν πίσω τα χρήματά τους και δεν μπόρεσε να τα επιστρέψει. Πελάτες του ήταν πολύ γνωστές επιχειρήσεις και τράπεζες τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ευρώπη που διαχειρίζονταν τα κεφάλαια χιλιάδων αποταμιευτών. Πολλοί σχολιαστές έθεσαν το ερώτημα, πως οι επιχειρήσεις αυτές εμπιστεύτηκαν δεκάδες ή εκατοντάδες εκατομμύρια δολάρια σε μια χρηματοπιστωτική επιχείρηση χωρίς να ελέγξουν την αλήθεια των ισχυρισμών της. Πέρα από το γεγονός ότι η αμερικανική εποπτική αρχή της χρηματοπιστωτικής αγοράς επέδειξε ασυγχώρητη αμέλεια, αιτία του σκανδάλου είναι η ασυδοσία και η απληστία που επικρατούσε στο χρηματοπιστωτικό τομέα. Επιχειρήσεις,

επιχειρηματίες και μάνατζερ που παρουσίαζαν υψηλά κέρδη μπορούσαν να δρουν λίγο ως πολύ ανενόχλητοι. Αποτελούσαν μάλιστα είδωλα μιας κοινής επιχειρηματικής γνώμης που θεοποιούσε το κέρδος.

Η νοοτροπία αυτή οδήγησε σε μια σοβαρή στρέβλωση των αντιλήψεων για την οικονομική επιτυχία και για τους στόχους της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Το άμεσο κέρδος αναγορεύτηκε ως το αποφασιστικό κριτήριο αποτίμησης κάθε πρωτοβουλίας. Η δημιουργία αξίας, η σταθερή μακροχρόνια απόδοση, η θωράκιση μιας επιχείρησης με επενδύσεις έπαψαν να αποτελούν γνώμονα επίδοσης. Γι' αυτό και επικράτησε η πρακτική οι διαχειριστές να αμείβονται κάθε χρόνο με ποσοστά επί των κερδών χωρίς να λαμβάνεται υπόψη η συνολική πορεία της επιχείρησης για ένα συγκεκριμένο χρονικό διάστημα. Ο επικεφαλής της τράπεζας Lehman εισέπραξε, παρά την πτώχευσή της, επίδομα δεκάδων εκατομμυρίων λόγω προηγούμενων «κερδών». Απόηχος αυτής της νοοτροπίας ήταν και οι συνεχείς ανακοινώσεις των ελληνικών τραπεζών για αυξήσεις κερδών κάθε χρόνο κατά 50% ή και 100%. Εάν τα πράγματα ήταν πράγματι έτσι δεν θα υπήρχε ανάγκη ενός σχεδίου διάσωσης των τραπεζών.

Με τα σχέδια ενίσχυσης της οικονομικής δραστηριότητας και μόνο δεν θα ξεπερασθεί λοιπόν η αστάθεια και η αβεβαιότητα που χαρακτηρίζει τις οικονομίες των ανεπτυγμένων χωρών. Επιβάλλονται το ταχύτερο ρυθμίσεις σε σχέση με τον τρόπο εποπτείας των χρηματοπιστωτικών δραστηριοτήτων και την κατοχύρωση της διαφάνειάς τους. Όπως χρειάζονται κανόνες που

πριμοδοτούν την σταθερή επένδυση και απόδοση απέναντι στο γρήγορο και εύκολο κέρδος.

Στο πλαίσιο αυτό είναι ιδίως αναγκαία η αποτίμηση του τρόπου εποπτείας των χρηματοπιστωτικών οργανισμών και προϊόντων. Τα σχέδια για τη διάσωση των τραπεζών τόσο στις ΗΠΑ όσο και στην Ένωση έδειξαν ότι καμιά κυβέρνηση δεν είναι διατεθειμένη να αφήσει μεγάλες τράπεζες να πτωχεύσουν διότι ασκούν μια αναγκαία για το οικονομικό σύστημα λειτουργία. Αυτό σημαίνει ότι οι μεγάλοι τραπεζικοί οργανισμοί αποτελούν ένα προστατευμένο από κινδύνους ολιγοπώλιο με υψηλή κερδοφορία και συστημική σημασία. Η θέση τους αυτή επιβάλλει τη δημόσια εποπτεία με αυστηρούς κανόνες. Αποτελούν δημόσια αγαθά με καθοριστικό ρόλο για την παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα μιας οικονομίας. Δεν μπορούν ως εκ τούτου να αρνούνται τη συμμόρφωσή τους σε κανόνες που διασφαλίζουν τα συμφέροντα του κοινωνικού συνόλου, όταν μάλιστα οφείλουν σ' αυτό την προνομιούχο τους θέση.

Η διαδικασία που άρχισε στην Ουάσιγκτον στο τέλος του 2007 με τη σύνοδο των είκοσι πλέον ανεπτυγμένων χωρών θα πρέπει να συνεχισθεί χωρίς χρονοτριβή. Οι συμμετέχοντες στη σύνοδο διαπίστωσαν το αυτονόητο, αλλά και αναγκαίο για να δραστηριοποιηθεί η παγκόσμια κοινότητα. Ότι η χρηματοπιστωτική αγορά είναι μια παγκοσμιοποιημένη αγορά και οι ρυθμίσεις σε μια χώρα δεν επαρκούν. Οι εθνικοί εγωισμοί, αλλά και οι επιδιώξεις εκμετάλλευσης είτε της κυρίαρχης θέσης τους από ορισμένες χώρες είτε των κενών που παρουσιάζονται στις νομοθεσίες, πρέπει να ξεπεραστούν. Χρειάζονται κανόνες που να δεσμεύουν

όλους. Χρειάζεται να προσδιορισθεί για όλα τα φαινόμενα που ανέδειξε η κρίση, τι θα πρέπει να ρυθμισθεί και πως. Από το ποιες θα είναι οι ρυθμιστικές αρχές και οι εξουσίες τους, μέχρι το τι θα ισχύει για τις υπεράκτιες εταιρείες και την φερεγγυότητα των χρηματοπιστωτικών οργανισμών.

Η Ευρωπαϊκή Ένωση οφείλει να παίξει ένα πρωτεύοντα ρόλο στη θέσπιση νέων κανόνων. Αυτό αρμόζει σε ένα νέο και αναγκαίο ρόλο της. Η παγκοσμιοποίηση θέτει μια πληθώρα προβλημάτων που αφορούν το σύνολο της Ένωσης. Τα πιο γνωστά είναι τα προβλήματα του διεθνούς εμπορίου. Σ' αυτά προστέθηκαν τώρα εκείνα των χρηματοπιστωτικών ανταλλαγών. Αλλά και στον τομέα του περιβάλλοντος, της υγείας, της ενέργειας, της μετανάστευσης έχουν τα όσα συμβαίνουν σε παγκόσμια κλίμακα ιδιαίτερη σημασία. Η Ένωση είναι κατ' εξοχήν εκείνη που οφείλει να διαμορφώσει μια στρατηγική για τον έλεγχο των αρνητικών συνεπειών της παγκοσμιοποίησης.

Είναι σημαντικό τα κράτη μέλη να εξετάσουν το πρόβλημα οικονομικής πολιτικής που έθεσε η χρηματοπιστωτική κρίση. Είναι κοινή διαπίστωση, ότι υπήρξε υπερδανεισμός τόσο των καταναλωτών όσο και των επιχειρήσεων. Η υπερχρέωση είχε τη θετική πλευρά ότι συντήρησε σταθερούς αναπτυξιακούς ρυθμούς στις Ηνωμένες Πολιτείες αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο για περισσότερο από δέκα χρόνια. Όμως η κρίση είναι η απόδειξη ότι ο τρόπος αυτός ανάπτυξης είναι μακροπρόθεσμα λανθασμένος. Η κρίση βέβαια θα επιφέρει από μόνη της το τέλος της αφθονίας των δανείων. Πολλοί χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί που κερδοσκοπήσαν χωρίς μέτρο θα πτωχεύσουν ή θα σταματήσουν

τις δραστηριότητές τους. Οι καταναλωτές θα αλλάξουν στάση σε σχέση με την εποχή του εύκολου δανεισμού. Δεν θα χρησιμοποιούν έτσι εύκολα κάρτες και δάνεια. Οι εξελίξεις αυτές θα οδηγήσουν με την πάροδο αρκετού χρόνου στην ομαλοποίηση της αγοράς με την απόσβεση των επισφαλών απαιτήσεων και την επάνοδο της εμπιστοσύνης στις συναλλαγές. Αλλά τότε θα πρέπει να αποφευχθεί η εκ νέου ανάληψη του υπερδανεισμού. Σειρήνες, που θα υπενθυμίζουν τις άπειρες δυνατότητες κερδών και κατανάλωσης χάρη στα δάνεια, θα υπάρξουν βέβαια. Αλλά η αναγκαία για την ανάπτυξη ζήτηση θα πρέπει να δημιουργηθεί με νέους τρόπους που συνδέονται με την πραγματική οικονομία. Παράδειγμα αποτελούν οι δραστηριότητες και τα προϊόντα για τον περιορισμό του φαινομένου του θερμοκηπίου, η ανάπτυξη της αιολικής ενέργειας, οι κατασκευές σπιτιών που περιορίζουν τη σπατάλη ενέργειας.

Στη νέα περίοδο που θα αρχίσει μετά την κρίση θα πρέπει να ισχύσουν όλα τα νέα μέσα εποπτείας και ελέγχου του χρηματοπιστωτικού συστήματος που συζητούνται σήμερα. Αποτέλεσμα των ρυθμίσεων θα είναι πιθανότατα ένας μεγαλύτερος ρόλος του κράτους όχι μόνο στον εποπτικό τομέα, αλλά και ως προς την χάραξη κατευθύνσεων για την οικονομική δραστηριότητα. Τα παθήματα θα πρέπει να γίνουν μαθήματα. Τα λάθη αφορμές για νέες πολιτικές.

Το ελληνικό πρόβλημα

Η κρίση θίγει δραστηριότητες που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την Ελλάδα:

- Την οικοδομή. Οι πωλήσεις κατασκευασμένων σπιτιών υποχώρησαν δραστικά, όπως υποχώρησε και ο αριθμός των νέων οικοδομικών αδειών. Λέγεται ότι υπάρχουν στο σύνολο της χώρας δέκα χιλιάδες έτοιμα, απούλητα διαμερίσματα.
- Τον τουρισμό. Οι κρατήσεις για δωμάτια το καλοκαίρι ήταν στο τέλος του 2008 σε σύγκριση με άλλα χρόνια κατά 60% χαμηλότερες. Οι πέντε χώρες που τροφοδοτούν την ελληνική αγορά με πάνω από το 50% των τουριστών (Βρετανία, Γερμανία, Ιταλία, Γαλλία και ΗΠΑ) έχουν αρνητικούς ρυθμούς ανάπτυξης το 2008. Αυτό σημαίνει λιγότερα ταξίδια ξένων για δυο τουλάχιστον χρόνια.
- Τις εξαγωγές. Ο ρυθμός αύξησης των εξαγωγών είναι ήδη πτωτικός. Στις πιο σημαντικές αγορές για τα ελληνικά προϊόντα επικρατεί ύφεση και δεν διαφαίνεται οποιαδήποτε βελτίωση. Στελέχη των εξαγωγικών επιχειρήσεων προβλέπουν πτώση των ελληνικών εξαγωγών κατά 10% το 2009.
- Την ναυτιλία. Οι μεταβιβάσεις χρημάτων προς την Ελλάδα από ναυτιλιακές εργασίες προβλέπεται ότι θα παρουσιάσουν μεγάλη πτώση. Θα σταθώ στη περίπτωση της ναυτιλίας γιατί η ναυτιλιακή αγορά είναι το κατ' εξοχήν παράδειγμα μιας παγκοσμιοποιημένης αγοράς. Σ' αυτήν οι θετικές και αρνητικές τάσεις είναι γρήγορα και έντονα εμφανείς.

Ο οικονομικός κύκλος εξελισσόταν στη ναυτιλιακή αγορά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '90 κατά ένα λίγο ως πολύ πάγιο τρόπο. Η άνοδος και στη συνέχεια η πτώση των ναύλων πραγματοποιούνταν σ' ένα διάστημα τεσσάρων περίπου ετών. Ο κύκλος ήταν συναρτημένες με την έλλειψη μεταφορικής ικανότητας, την κατασκευή πλοίων λόγω της έλλειψης, την υπερπροσφορά μετά την δρομολόγηση των νέων πλοίων και τέλος την ομαλοποίηση της αγοράς για ορισμένο διάστημα με την απόσυρση και διάλυση των παλαιών πλοίων και έτσι την εξισορρόπηση προσφοράς και ζήτησης.

Η ανάπτυξη της Κίνας και της Ινδίας επέφερε μια θεαματική αλλαγή. Οι ανάγκες για μεταφορές με πλοία εκτινάχθηκαν σε πρωτόγνωρα επίπεδα και παρέμειναν σταθερά υψηλές επί πολύ καιρό. Έμοιαζε η ναυτιλιακή αγορά να έχει ξεπεράσει την γνωστή της κυκλικότητα και να εγγυάται σταθερά και συνεχή κέρδη. Ναύλοι για ξηρά φορτία, που άλλοτε κυμαίνονταν στο επίπεδο των 5000 δολαρίων ημερησίως, έφτασαν μέχρι τα 250.000 δολάρια ημερησίως. Παρά την υποχώρησή τους τα τελευταία δύο χρόνια εξασφάλιζαν ακόμη ένα εξαιρετικά ικανοποιητικό κέρδος, μια και το ημερήσιο κόστος λειτουργίας του πλοίου ήταν 7000 δολάρια περίπου. Οι τιμές αυτές οδήγησαν στον πολλαπλασιασμό της αξίας των πλοίων και στην εξασφάλιση μιας πιστωτικής άνεσης στους εφοπλιστές. Συνεργάστηκαν και χρηματοδοτήθηκαν από τράπεζες και επενδυτικούς οργανισμούς στο Λονδίνο και στη Νέα Υόρκη, εισήγαγαν τις εταιρείες τους στα χρηματιστήρια και παρήγγειλαν εκατοντάδες πλοία.

Η πτώση των ρυθμών ανάπτυξης στην Ασία οδήγησε στην ταχύτερη αλλαγή του κλίματος. Τα φορτία έγιναν πολύ λιγότερα, οι υπάρχουσες μεταφορικές δυνατότητες τα υπερκαλύπτουν και γι' αυτό οι ναύλοι έπεσαν κατακόρυφα. Ναυτιλιακές επιχειρήσεις ναυλώνουν τα πλοία τους τώρα για 4000 και λιγότερο δολάρια ημερησίως, δηλαδή με ζημιά, για να μπορέσει να διατηρηθεί η επιχείρηση. Στην ναυτιλία ελληνικών συμφερόντων επικρατεί κατά την έκφραση του διεθνούς τύπου «επίφοβη αναταραχή ή και πανικός». Διότι είναι άγνωστο σε ποια έκταση οι ελληνικές επιχειρήσεις είναι συνδεδεμένες με τράπεζες και επενδυτικούς οργανισμούς που κερδοσκοπήσαν και θίγονται τώρα από τη κρίση. Διότι είναι μάλλον βέβαιο ότι οι πολλές παραγγελίες πλοίων θα επιδεινώσουν την κατάσταση. Και τέλος διότι είναι απολύτως βέβαιο ότι η ανάκαμψη στην ναυλαγορά θα καθυστερήσει για πολύ. Στο διεθνή τύπο αναφέρονται χαρακτηριστικά παραδείγματα της δυσάρεστης πραγματικότητας που κυριαρχεί σήμερα. Η αξία των μετοχών των ελληνικών ναυτιλιακών επιχειρήσεων στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης έχει υποχωρήσει κατά ποσοστό μεγαλύτερο του Γενικού Δείκτη. Πολλές εταιρίες αντιμετωπίζουν προβλήματα εξαιτίας του υψηλού δανεισμού τους και της διαφαινόμενης αδυναμίας τους να ανταποκριθούν στις υποχρεώσεις τους. Ελληνικές ναυτιλιακές επιχειρήσεις ακύρωσαν παραγγελίες πλοίων χάνοντας τις προκαταβολές που είχαν δώσει. Η γνώριμη αλλά ξεχασμένη εικόνα του Σαρωνικού, αλλά και άλλων κόλπων της χώρας, με αγκυροβολημένα εκατοντάδες παροπλισμένα πλοία, θα αποτελεί πολύ γρήγορα πάλι πραγματικότητα. Ήδη άρχισαν να δένουν τα πρώτα καράβια.

Οι εξελίξεις αυτές συνεπάγονται και τη δραστική μείωση των κερδών που μεταφέρονταν στην Ελλάδα για αγορά σπιτιών, μετοχών, επενδύσεις σε ακίνητα και επιχειρήσεις αλλά και κατανάλωση. Η κρίση στην παγκόσμια αγορά μεταφέρθηκε άμεσα και ταχύτατα στην Ελλάδα παρ' όλο που οι δραστηριότητες της ελληνικής ποντοπόρου ναυτιλίας μικρή σχέση έχουν με το εσωτερικό της χώρας.

Η Ελλάδα έχει να αντιμετωπίσει μια κρίση που μπορεί να πάρει μια πολύ χειρότερη τροπή απ' ό,τι στις ανεπτυγμένες χώρες της Ένωσης. Όχι μόνο γιατί η χρηματοπιστωτική αναταραχή συνδυαζόμενη με την ύφεση στην πραγματική οικονομία προσδίδει στην κρίση βάθος και διάρκεια. Αλλά και γιατί η μόνιμη διαρθρωτική κρίση που υπάρχει στη χώρα περιορίζει δραστικά τις δυνατότητες της ελληνικής κοινωνίας. Το κράτος δεν διαθέτει γνώση και μέσα, οι επιχειρήσεις είναι πολύ μικρότερες από εκείνες των προηγμένων χωρών και ελάχιστα ανταγωνιστικές, η παιδεία παρουσιάζει μεγάλες ελλείψεις, η κοινωνική ασφάλιση και η παροχή υπηρεσιών υγείας έχουν συνεχώς αυξανόμενα ελλείμματα. Όλα αυτά καθιστούν την κατάσταση ακόμη πιο επώδυνη και δυσκολεύουν τη λύση των προβλημάτων.

Τα άμεσα προβλήματα μας στη σημερινή αρνητική συγκυρία είναι:

Ο περιορισμός της απασχόλησης και η αύξηση της ανεργίας συνέπεια του ότι οι επιχειρήσεις ιδίως οι μικρές περιορίζουν τη δραστηριότητά τους, είτε γιατί δεν μπορούν να διαθέσουν τα προϊόντα τους είτε γιατί δεν τους χορηγούνται οι απαραίτητες πιστώσεις για να εργασθούν. Σύμφωνα με εκτιμήσεις, που

δημοσιεύθηκαν στο τέλος του Νοεμβρίου οι θέσεις εργασίας που καταργήθηκαν ή για τις οποίες αποφασίσθηκε από την εργοδοσία καθεστώς διαθεσιμότητας τους τελευταίους μήνες του 2008 ανέρχονται σε 2500. Οι ΔΕΚΟ προανήγγελλαν προγράμματα εθελουσίας εξόδου για 4000 εργαζόμενους. Οι διεθνείς οργανισμοί προβλέπουν τη συνεχή αύξηση της ανεργίας τα επόμενα δύο χρόνια.

Ο περιορισμός της κατανάλωσης γιατί τα εισοδήματα δεν καλύπτουν τις ανάγκες, η ζωή είναι ακριβότερη και οι δουλειές αποδίδουν λιγότερο ή και δεν υπάρχουν πια.

Το αρνητικό κλίμα στην αγορά, η έλλειψη εμπιστοσύνης, οι δυσκολίες των επιχειρήσεων που κάνουν τράπεζες και επιχειρήσεις προσεκτικές στις συναλλαγές τους και περιορίζουν δραστικά την χορήγηση πιστώσεων. Το αποτέλεσμα είναι οι επενδύσεις να μειώνονται, ο ρυθμός αύξησης των εξαγωγών να υποχωρεί και το επιχειρηματικό κλίμα να είναι το χειρότερο εδώ και χρόνια.

Ο πτωτικός ρυθμός ανάπτυξης. Η κυβέρνηση αισιοδοξεί ότι θα παραμείνει το 2009 ανώτερος του 2% του ΑΕΠ. Ξένοι οργανισμοί που αποτιμούν την πιστοληπτική ικανότητα της χώρας προβλέπουν την θεαματική πτώση σε επίπεδο κάτω του 1% του ΑΕΠ.

Στα οικονομικά αυτά προβλήματα προστίθεται ένα έντονα κοινωνικό. Η ύφεση πλήττει τα χαμηλά εισοδήματα, τους νέους, διευρύνει τη φτώχεια, αυξάνει κατά πολύ την ανεργία των

μεγαλυτέρων ηλικιών και γεννά το αίσθημα της αδυναμίας και της ασφυξίας στα μεσαία στρώματα. Όλο και περισσότεροι αισθάνονται ότι δυνατότητες κοινωνικής ανόδου δεν υπάρχουν πια, οι συνθήκες χειροτερεύουν και η ποιότητα των υπηρεσιών που παρέχει το Δημόσιο όλο και υποβαθμίζεται.

Το πολιτικό κλίμα τέλος δεν βοηθά στην αντιμετώπιση της κρίσης. Η κοινωνία έχει αποξενωθεί σε μεγάλο βαθμό από την κυβέρνηση και τις πολιτικές δυνάμεις. Αμφιβάλλει και αμφισβητεί. Η κυβέρνηση επέλεξε την τακτική της σιωπής ως προς τις εξελίξεις και της υποβάθμισης των συνεπειών τους για να μη θιγεί η εικόνα της. Από τη στιγμή όμως που οι αρνητικές επιπτώσεις έγιναν αισθητές η κυβέρνηση αλλά και η πολιτική έχασαν την εμπιστοσύνη της κοινής γνώμης. Πολιτικές αναδιάρθρωσης της οικονομίας δεν μπορούν να προχωρήσουν. Συναντούν εχθρότητα και απόρριψη.

Ο φόβος για την ύφεση συμβαδίζει στη χώρα μας με όλο και πιο ηχηρά αιτήματα για κρατική συμπαράσταση, για επιχορηγήσεις, μειώσεις φόρων, αναστολές υποχρεώσεων, νέες χρηματοδοτήσεις, αυξημένα επιδόματα, έκτακτες παροχές. Στην κοινή γνώμη κυριαρχεί η άποψη, ότι το μόνο και ισχυρό αντίδοτο στην οικονομική κατάρρευση είναι η όλο και περισσότερο χορήγηση χρημάτων σε κάθε κατεύθυνση. Η Ελλάδα όμως δεν είναι μόνο αντιμετώπη με την ύφεση. Είναι αντιμετώπη με ένα πολύ δυσκολότερο και σημαντικότερο πρόβλημα, που δεν είναι συγκυριακό αλλά μόνιμο, την έλλειψη ανταγωνιστικότητας, την υστέρησή της, το γεγονός ότι οι δομές και τα συστήματα με τα οποία λειτουργούν η οικονομία και η κοινωνία μας δεν μπορούν να

εξασφαλίσουν ικανοποιητική απασχόληση και ικανοποιητικό εισόδημα. Οι ανεπάρκειες και οι αδυναμίες αυτές οδηγούν στην έλλειψη πόρων, στον υψηλό δανεισμό της χώρας και στην αμφίβολη αποτελεσματικότητα των μέσων που χρησιμοποιούνται σε άλλες χώρες για να αντιμετωπισθεί μια κρίση. Το πρόβλημα που αντιμετωπίζουμε είναι διαφορετικό από εκείνο που αντιμετωπίζουν είτε οι ΗΠΑ είτε η Γερμανία που και πόρους και διεθνή φερεγγυότητα έχουν και διαθέτουν κρατικούς μηχανισμούς ικανούς να στοχεύσουν επακριβώς τα μέτρα. Οι λύσεις που εφαρμόζονται εκεί είναι χρήσιμα παραδείγματα, αλλά δεν αποτελούν οπωσδήποτε ενδεδειγμένους τρόπους δράσεις. Μια λύση, που εκεί βοηθά την αντιμετώπιση της συγκυρίας μπορεί στην Ελλάδα να δυσκολέψει ακόμη περισσότερο την λύση του κεντρικού προβλήματός μας. Γι' αυτό είτε δεν πρέπει να εφαρμοσθεί είτε θα πρέπει να εφαρμοσθεί με όρους, που περιορίζουν τις δυσμενείς επιπτώσεις.

Σύμφωνα με το σχέδιο της Ευρωπαϊκής Επιτροπής η Ελλάδα για να πετύχει την ανάκαμψη της οικονομίας της θα πρέπει να διαθέσει πόρους που θα αντιστοιχούν στο 1,5% περίπου του ΑΕΠ της (260 δις), δηλαδή 3,9 δις ευρώ. Η κυβέρνηση μέχρι τώρα έχει εξαγγείλει τρεις διαφορετικές δέσμες μέτρων: για τις τράπεζες, τους οικονομικά αδύναμους και τον τουρισμό. Δεν απέκλεισε όμως και άλλες παρεμβάσεις. Στη συζήτηση για τον προϋπολογισμό στη Βουλή δήλωσε ότι «θα συνεχίσει να παίρνει κάθε εφικτό μέτρο». Υποδήλωσε έτσι ότι η στάση της θα καθορίζεται από την οικονομική συγκυρία.

Τα μέτρα για τους οικονομικά αδύναμους συμπεριλαμβάνουν τη χορήγηση ενός εκτάκτου επιδόματος για δαπάνες θέρμανσης στους πλέον φτωχούς, την καταβολή ενός επιπλέον δώρου Χριστουγέννων στους ανέργους και την παροχή ενίσχυσης στους δικαιούχους του ΕΚΑΣ για την πληρωμή των στεγαστικών δανείων τους. Το κόστος τους ανέρχεται σε 370 εκατ. Ευρώ και θα καλυφθεί κατά το μεγαλύτερο τμήμα από το Εθνικό Ταμείο Κοινωνικής Συνοχής. Τα μέτρα εντάσσονται δηλαδή στην τρέχουσα διαχείριση και χρηματοδοτούνται από ήδη προβλεπόμενους για το σκοπό πόρους. Ας σημειωθεί όμως ότι το Ταμείο θα διαθέτει συνολικά το 2009 περίπου 450 εκατ. Ευρώ αν και η κυβέρνηση επανειλημμένα είχε δηλώσει ότι θα το προικοδοτήσει με 2 δις Ευρώ. Ένα τέτοιο ποσό θα επέτρεπε και μια πιο εκτεταμένη παρέμβαση.

Η δέσμη μέτρων για να βοηθηθεί «ο τουρισμός να ξεπεράσει τα σοβαρά προβλήματα που προκαλεί η κρίση» αποτελείται από φορολογικές ελαφρύνσεις και διοικητικές ρυθμίσεις. Το ύψος του κόστους των παροχών δεν προσδιορίστηκε από την κυβέρνηση. Το πρόγραμμα κρίθηκε από τις ίδιες τις τουριστικές επιχειρήσεις ως ικανοποιητικό. Αλλά η επιθυμία των ξένων να έρθουν στην Ελλάδα δεν επηρεάζεται από ένα τέτοιο πρόγραμμα. Καθορίζεται από το εάν έχουν τα απαραίτητα χρήματα, άρα από την οικονομική πολιτική στη Γερμανία ή αλλού. Όπως και επηρεάζεται από τη γενική εικόνα της χώρας. Στην εικόνα αυτή δεν κυριαρχούσαν οι γαλάζιες θάλασσες στο τέλος του έτους, αλλά οι διαμαρτυρίες, η βία και η αβεβαιότητα.

Στα μέτρα για τις τράπεζες έχω ήδη αναφερθεί³. Πήραν την μορφή ειδικού νόμου. Η κυβέρνηση επιδιώκει να τον εφαρμόσει σε συνεννόηση με τις Τράπεζες. Οι συνεννοήσεις αυτές δεν έχουν ακόμα καταλήξει. Κατά τον αρχικό σχεδιασμό η κυβέρνηση θα προχωρήσει σε χορήγηση προς τις Τράπεζες 5 δις ευρώ μέσω αγοράς προνομιούχων μετοχών. Εφ' όσον δεν υποχρεωθεί μελλοντικά και σε άλλες εκταμιεύσεις, το κόστος στήριξης θα περιοριστεί σε αυτό το ποσό. Ανταποκρίνεται στο 1,9% του ΑΕΠ.

Οι δαπάνες στήριξης της οικονομικής δραστηριότητας, αν συμπεριληφθούν σ' αυτές και η συμμετοχή του κράτους στις τράπεζες, φτάνουν λοιπόν ποσοστό 2% περίπου του ΑΕΠ. Είναι όμως παράδοξο, ότι το σημαντικό αυτό ποσό αφιερώνεται σχεδόν αποκλειστικά στη διάσωση των τραπεζών και όχι και σε άλλες παρεμβάσεις που θα συνέτειναν στη συνολική ανάκαμψη της οικονομικής δραστηριότητας.

Τα μέτρα της κυβέρνησης εάν εξεταστούν ως σύνολο δεν αποτελούν ένα συγκροτημένο σχεδιασμό με ιεραρχημένους στόχους και σαφήνεια επιδιώξεων. Είναι επιλεκτικές παρεμβάσεις που προσπαθούν να περιορίσουν τις επιπτώσεις της κρίσης στα εισοδήματα πολιτών και επιχειρήσεων. Το «πακέτο» της κυβέρνησης ανταποκρίνεται σ' αυτό που αποκαλείται «μετρολογία», δηλαδή σε απαρίθμηση μέτρων που δίνουν την εντύπωση ότι απαντούν σε κάποια μεγάλα προβλήματα, αλλά στην πραγματικότητα δεν επαρκούν για να αντιμετωπίσουν τα βασικά προβλήματα του τόπου. Η χώρα χρειάζεται κάτι διαφορετικό.

³ Βλ. σελ. 51

Μία άποψη, που υποστηρίζεται από πολλές πλευρές είναι ότι πρωταρχικός στόχος ενός ελληνικού σχεδίου ανάκαμψης θα έπρεπε να είναι η ενίσχυση της κατανάλωσης. Όμως μια τέτοια κατεύθυνση θα έχει χωρίς αμφιβολία και αρνητικές συνέπειες. Η αυξημένη κατανάλωση θα στραφεί κατά κύριο λόγο σε εισαγόμενα αγαθά. Θα συμβάλει έτσι στη διεύρυνση του ελλείμματος του ισοζυγίου πληρωμών και των προβλημάτων ανταγωνιστικότητας και απασχόλησης στην ελληνική οικονομία. Προτιμότερο είναι ένα σχέδιο που στοχεύει κυρίως στη βελτίωση των υποδομών και την ενίσχυση των προϋποθέσεων για την ανάπτυξη της ελληνικής οικονομίας και που συμπληρώνεται από εισοδηματικές ενισχύσεις για να αντιμετωπιστούν τα φαινόμενα φτώχειας. Αυτές οι παροχές θα πρέπει να αφορούν ένα κύκλο προσώπων που μπορεί να προσδιορισθεί με ακρίβεια όπως είναι οι άνεργοι, οι δικαιούχοι του ΕΚΑΣ, οι κάτοικοι συγκεκριμένων περιοχών της χώρας ή οι μισθωτοί με αποδεδειγμένα χαμηλούς μισθούς. Ένα τέτοιο πρόγραμμα ενισχύσεων με διπλό στόχο, τις υποδομές και τις στοχευμένες εισοδηματικές παροχές θα ενδυνάμωνε το αναπτυξιακό δυναμικό και θα βοηθούσε στρώματα που καταναλώνουν ιδίως εγχώρια προϊόντα.

Σε χώρες της Ένωσης η ενίσχυση της κατανάλωσης επιδιώκεται με μειώσεις φόρων, μια μέθοδος που υποστηρίζεται και για την Ελλάδα. Όμως η μείωση του φόρου εισοδήματος ευνοεί εκείνους που πληρώνουν φόρο, ενώ πολύ μεγάλο τμήμα των νοικοκυριών που συναντούν δυσκολίες και ιδίως οι φτωχοί δεν πληρώνουν φόρο. Η μείωση του ΦΠΑ είναι και αυτή στην Ελλάδα μέτρο αμφίβολης αποτελεσματικότητας. Είναι σχεδόν βέβαιο, ότι δεν θα περάσει στις τιμές. Στα καταστήματα αναφέρεται σε κάθε

εμπόρευμα μόνο η συνολική τιμή, που εμπεριέχει και τον ΦΠΑ. Ως εκ τούτου οι έμποροι δεν έχουν λόγο να αλλάξουν τιμές μια που ο καταναλωτής δεν μπορεί να καταλάβει αν στην τιμή έχει συνυπολογισθεί ή όχι η όποια έκπτωση.

Το κύριο πρόβλημα ενός σχεδίου στήριξης όσον αφορά την Ελλάδα είναι ότι το κράτος, που έχει υπερδανεισθεί μέχρι στιγμής, είναι υποχρεωμένο να δανεισθεί και πάλι. Ο συνεχώς αυξανόμενος δανεισμός δυσκολεύει όμως μακροπρόθεσμα την ανάπτυξη. Απορροφά φορολογικά έσοδα που θα χρησιμοποιούνταν για επενδύσεις, καθιστά ανέφικτη την αύξηση των κονδυλίων για την παιδεία και την υγεία και επιβαρύνει τις μεταγενέστερες γενιές που υποχρεώνονται να αποπληρώσουν τα δάνεια. Ο δανεισμός είναι παρ' όλα αυτά επιβεβλημένος όταν είναι το μόνο μέσο για τον περιορισμό της ανεργίας και την αντιμετώπιση της ύφεσης.

Στην Ελλάδα το δημόσιο χρέος θα φτάσει το 2009 κατά την επίσημη εκδοχή τα 238 δις ευρώ και θα αντιπροσωπεύει το 91,4% του ΑΕΠ μας. Είναι το δεύτερο υψηλότερο στην Ευρωπαϊκή Ένωση. Το χρέος αυξήθηκε θεαματικά τα τελευταία χρόνια. Οι αιτίες της αύξησης είναι συναρτημένες με την πελατειακή νοοτροπία της κυβέρνησης και την σταθερή επιδίωξη ενίσχυσης της εξουσίας της. Οι προσλήψεις την περίοδο 2004-2008 για παράδειγμα έφτασαν τις 60.000 περίπου με συνέπεια την αύξηση των μισθών που κατέβαλε η κυβέρνηση κατά 40%. Θυμίζω ότι σύμφωνα με το Σύμφωνο Σταθερότητας το δημόσιο χρέος δεν πρέπει να ξεπερνά το 60% του ΑΕΠ. Ένα τόσο μεγάλο χρέος όπως αυτό της Ελλάδος δεν έχει μεγάλα περιθώρια αύξησης, αν

έχει καν. Μόνον οι τόκοι που προβλέπονται να καταβληθούν το 2009 ανέρχονται σε 12 δις ευρώ. Αυτό συνεπάγεται τη δραστική μείωση άλλων κονδυλίων αναγκαίων για την ανάπτυξη της χώρας, όπως του Προγράμματος Δημοσίων Επενδύσεων. Για ΠΔΕ το 2009 διατίθενται μόνο 8 δις ευρώ. 8,8% λιγότερο από το 2008, ένα εξαιρετικά περιορισμένο ποσό.

Η Ελλάδα δεν μπορεί λοιπόν, όπως άλλες χώρες, π.χ. η Μεγάλη Βρετανία ή η Γερμανία που είχαν πριν από τη κρίση ένα εξαιρετικά χαμηλό δημόσιο χρέος, να δανείζεται απεριόριστα. Όσο περισσότερο δανείζεται πια η χώρα τόσο μεγαλώνει η αμφιβολία στους δανειστές της, αν θα μπορέσει να εξοφλήσει έγκαιρα και στο σύνολο τις υποχρεώσεις της και αυξάνεται το επιτόκιο για το Δημόσιο, τις τράπεζες και τις επιχειρήσεις. Ταυτόχρονα ενισχύεται η διαπραγματευτική θέση των δανειστών και οι δυνατότητες να ζητούν υψηλότερα επιτόκια επικαλούμενοι τον υψηλότερο κίνδυνο των συναλλαγών με την Ελλάδα.

Ήδη το επιτόκιο που καταβάλει η Ελλάδα για να δανειστεί είναι σταθερά υψηλότερο από εκείνο που καταβάλει η Γερμανία για δεκαετή ομόλογα. Η διαφορά διευρύνεται συνεχώς. Τέλος Νοεμβρίου το ελληνικό επιτόκιο ήταν κατά 1,68% υψηλότερο από το γερμανικό, αρχές Δεκεμβρίου 1,73%, μέσα Δεκεμβρίου 2,2% με την αγορά να προδικάζει ότι η διαφορά μπορεί να φτάσει και το 2,5%. Δύο συγκριτικά στοιχεία δείχνουν το μέγεθος της κατολίσθησης της εμπιστοσύνης προς την ελληνική οικονομία. Τέλος Δεκεμβρίου του 2003 η διαφορά του επιτοκίου ήταν μόνο 0,3%. Η διαφορά κυμαίνεται τώρα σε υψηλότερα επίπεδα εκείνης που υπήρχε το 1999 προτού γίνει η Ελλάδα μέλος της ΟΝΕ.

Είναι φανερό ότι οι ξένες τράπεζες λόγω της ευρύτερης αναταραχής αποστρέφονται χώρες που έχουν μεγάλα δημοσιονομικά προβλήματα και δεν θεωρούνται ασφαλείς. Προτιμούν εκείνες που έχουν καλύτερες προοπτικές και μεγαλύτερη ρευστότητα, όπως η Γερμανία. Ο δανεισμός της χώρας έχει γίνει θέμα κατόπιν τούτου στον διεθνή τύπο. Η Ελλάδα αναφέρεται επιτιμητικά ως η χώρα η οποία αναλογικά με το ΑΕΠ της θα έχει το 2009 τον υψηλότερο δανεισμό στην Ευρώπη. Την κακή εικόνα συμπληρώνει το γεγονός, ότι το κόστος της ασφάλισης έναντι του κινδύνου μη αποπληρωμής των ελληνικών ομολόγων έχει πολλαπλασιαστεί σε ελάχιστο χρόνο. Είναι και αυτό μια απόδειξη της εξαιρετικά αρνητικής γνώμης που επικρατεί στις αγορές χρήματος για την οικονομική πολιτική και τις προοπτικές της ελληνικής οικονομίας.

Η αρνητική γνώμη για τη χώρα συνδέεται με τον τρόπο χειρισμού των οικονομικών στοιχείων. Οι ξένοι εμπειρογνώμονες βλέπουν ότι το δημόσιο χρέος αυξάνεται πολύ περισσότερο απ' όσο δικαιολογούν τα ελλείμματα του προϋπολογισμού. Ενώ στις άλλες χώρες της Ευρωζώνης το συνολικό χρέος είναι μεγαλύτερο του σωρευτικού ελλείμματος μόνο κατά ένα μικρό ποσοστό στην Ελλάδα η απόκλιση είναι υπερτριπλάσια από τις άλλες χώρες. Αυτό είναι μια ένδειξη ότι τα στοιχεία που αναφέρονται από την κυβέρνηση δεν ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Άλλο παράδειγμα αποτελεί ο προϋπολογισμός του 2009, ο οποίος υποθέτει ότι τα τακτικά έσοδα θα αυξηθούν με ρυθμό 12% όταν η ονομαστική αύξηση του ΑΕΠ θα είναι περί το 6%. Σύμφωνα με πάγιες αρχές υπολογισμού των μελλοντικών φορολογικών εσόδων ο προβλεπόμενος ρυθμός δεν θα έπρεπε να ξεπερνά το 8%. Οι

δανειστές βλέπουν επίσης τα χρέη των νοσοκομείων, τα υπάρχοντα και τα επερχόμενα χρέη των ασφαλιστικών ταμείων, την αδυναμία περιορισμού των δαπανών υγείας και των ασφαλιστικών υποχρεώσεων. Διαπιστώνουν ότι παρά τις αποκαλούμενες μεταρρυθμίσεις δεν πραγματοποιείται καμιά βελτίωση ως προς το περιορισμό των δαπανών που εξακολουθούν να διογκώνονται.

Υπό τις συνθήκες αυτές η συζήτηση, αν η Ελλάδα μπορεί να εφαρμόσει ένα πρόγραμμα στήριξης της οικονομίας που να υπερβαίνει το όριο του ελλείμματος που έχει καθορίσει το Σύμφωνο Σταθερότητας (το 3% του ΑΕΠ) είναι άνευ αντικειμένου. Αν η Ελλάδα δεν τηρήσει το όριο η Επιτροπή θα δείξει κάποια κατανόηση και θα αρκεστεί σε συστάσεις. Η πραγματική τιμωρία θα προέλθει από τις αγορές που θα αυξήσουν ακόμη περισσότερο το επιτόκιο ή θα αρνηθούν ακόμη και να δανείσουν.

Στο διεθνές οικονομικό τύπο έχει επισημανθεί ότι η έλλειψη ρευστότητας στις διεθνείς αγορές σε συνδυασμό με τις υψηλές δανειακές ανάγκες του Ελληνικού Δημοσίου μπορούν να προκαλέσουν πρόβλημα στη χώρα. Όταν δεν υπάρχουν χρήματα στις αγορές η Ελλάδα δεν θα βρει εύκολα πηγές χρηματοδότησης τη στιγμή που θα θελήσει να ανανεώσει τα δάνεια που έχει λάβει. Το ερώτημα των αναλυτών είναι πώς θα αντιδράσει η Ευρωπαϊκή Ένωση, στην περίπτωση που ένα κράτος μέλος της Ευρωζώνης βρεθεί στην δυσάρεστη κατάσταση να μην μπορεί να αναχρηματοδοτήσει τις δανειακές του υποχρεώσεις. Η Ευρωπαϊκή Κεντρική τράπεζα έχει ήδη δώσει την απάντησή της. Ο Πρόεδρος της δήλωσε ότι δεν πρόκειται να χρηματοδοτήσει τα ελλείμματα

κρατών- μελών. Στελέχη της προσέθεσαν ότι τα κράτη που έχουν δυσκολίες θα πρέπει να απευθυνθούν στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ), διότι οι ρυθμίσεις που διέπουν την λειτουργία της Ε.Κ.Τ. δεν της επιτρέπουν να χρηματοδοτήσει απ' ευθείας κράτη- μέλη της Ευρωζώνης. Όμως η Ευρωζώνη έχει πάντα τη δυνατότητα να θεσπίσει διαφορετικούς κανόνες, εάν θέλει να υπερασπίσει το κύρος της και να δείξει ικανή στην αντιμετώπιση των δυσκολιών των μελών της.

Αποτελεί κοινό μυστικό στους κύκλους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής ότι η Ελλάδα δεν προσαρμόζεται στις επιταγές της ΟΝΕ και ότι νουθεσίες και επιτηρήσεις δεν αρκούν. Θεωρούν ότι η τωρινή πολιτική ηγεσία της χώρας, που υποστηρίχθηκε από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή σε όλες της τις σημαντικές επιδιώξεις, (απογραφή, αναθεώρηση του ΑΕΠ, γρήγορη ολοκλήρωση της διαδικασίας της επιτήρησης), εκμεταλλεύτηκε αυτή τη συμπαράσταση για να κάνει πολύ χειρότερα τα πράγματα και να μην τηρήσει τις δεσμεύσεις της. Η Ελλάδα πιστεύουν καλό θα ήταν να αναγκαστεί να προσφύγει στο Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) για να εξασφαλίσει τον απαραίτητο δανεισμό, ώστε η παρακολούθηση της ελληνικής οικονομίας να περάσει στην αρμοδιότητά του και να πάψει να αποτελεί μέλημα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Αφορμές για μια τέτοια κίνηση μπορούν να βρεθούν, αν συνεχιστεί η σημερινή πορεία. Σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του 2009 η Ελλάδα θα πρέπει να δανειστεί τουλάχιστον 40 δισ. αλλά στην πραγματικότητα ένα ποσό που θα φτάνει τα 50 δισ. Το πρώτο εξάμηνο του 2009 θα χρειαστεί να εξασφαλίσει περίπου 28 δισ. από αυτά τα χρήματα. Τα κεφάλαια είναι δύσκολο να βρεθούν στις διεθνείς χρηματαγορές αυτή την

εποχή. Γιατί και άλλες χώρες, και προπαντός ξένες τράπεζες επιθυμούν να δανειστούν διαθέτοντας περισσότερη φερεγγυότητα. Στην περίπτωση της Ελλάδας μάλιστα οι τράπεζες και οι επενδυτές ίσως είναι διστακτικοί λόγω του μικρού μεγέθους της χώρας και της κατάστασης της οικονομίας της, θεωρείται υπαρκτός ο κίνδυνος να μην πληρωθούν έγκαιρα οι οφειλές ή να υπάρξει επαναδιαπραγμάτευση του χρέους της. Αν παρουσιαστούν δυσκολίες δανεισμού του ελληνικού κράτους, θα διατυπωθεί η υπόδειξη, ότι η λύση του προβλήματος πρέπει να επιζητηθεί με προσφυγή στο ΔΝΤ. Είναι ταπεινωτική για την Ελλάδα αυτή η εξέλιξη, η πιο καταστρεπτική κατάληξη της διακυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας.

Σύμφωνα με πληροφορίες που δημοσιεύονται στον Τύπο, η κυβέρνηση, μέσω του Οργανισμού Διαχείρισης Δημοσίου Χρέους (ΟΔΔΗΧ) έχει εκπονήσει διάφορα σενάρια για να αντιμετωπίσει τη δύσκολη κατάσταση. Όλα βασίζονται στη σκέψη ότι τα δάνεια που ζητά η Ελλάδα θα πρέπει με τον έναν ή τον άλλο τρόπο να γίνουν πιο ελκυστικά να προσφερθούν δηλαδή στους δανειστές ευνοϊκότεροι όροι ώστε να τολμήσουν μια επένδυση που θεωρείται πιο επικίνδυνη. Ευνοϊκότεροι όροι σημαίνει βέβαια μεγαλύτερη επιβάρυνση του ελληνικού λαού, απορρόφηση περισσότερων πόρων από τοκοχρεολύσια και όχι από επενδύσεις. Θα είναι ακόμη ένα βήμα προς μια οικονομία χωρίς προοπτική.

Το πρόβλημα που θέτει η ταυτόχρονη ύπαρξη ύφεσης και υπερδανεισμού μπορεί να ξεπεραστεί μόνο με μια συνεκτική και συνθετική αντίληψη αντιμετώπισης τόσο της κρίσης όσο και της μόνιμης υστέρησής μας. Οφείλουμε να συνδυάσουμε το άμεσο με

το μακροπρόθεσμο: τα μέτρα ανάκαμψης με τις ενέργειες που εξασφαλίζουν σε μόνιμη βάση τη σύγκλιση με τις προηγμένες οικονομίες της Ένωσης. Χρειάζεται εδώ και τώρα να στηριχτεί η οικονομία με επενδύσεις, και ταυτόχρονα να επιδιώξουμε τις αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές, ιδίως τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και τον εξορθολογισμό της διαχείρισης των δημοσίων πόρων. Μόνο ο συνδυασμός πραγματικής δημοσιονομικής εξυγίανσης με τις μεταρρυθμίσεις που χρονίζουν θα δώσει ένα αξιόπιστο μήνυμα στην Ένωση και στις διεθνείς αγορές.

Η έξοδος από την κρίση θα είναι τόσο πιο γρήγορη όσο πιο διορατική θα είναι τώρα η αντιμετώπιση της. Τα φαινόμενα της κρίσης κάποια στιγμή θα καταλαγιάσουν. Η ανεργία δεν θα αυξάνεται πια με γρήγορους ρυθμούς, νέα ετοιμοπαράδοτα σπίτια δεν θα προστίθενται στα απούλητα και οι πτωχεύσεις επιχειρήσεων θα περιορισθούν. Όμως ο ρυθμός ανάπτυξης είναι δυνατό να παραμείνει στάσιμος κοντά σε μηδενικά επίπεδα. Γιατί οι καταναλωτές δεν θα δανείζονται για να αγοράζουν όπως άλλοτε, η ζήτηση για κατοικίες θα είναι υποτονική και ξένοι τουρίστες δεν θα έρχονται πάλι μαζικά. Ο κίνδυνος της καθήλωσης της οικονομίας είναι υπαρκτός. Η Ελλάδα έχει γνωρίσει και άλλοτε περιόδους στασιμότητας. Υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης μπορούν να επιτευχθούν στο μέλλον με ενίσχυση των εξαγωγών, βελτίωση της εγχώριας παραγωγικής ικανότητας και στροφή προς νέες δραστηριότητες, όπως είναι οι ανανεώσιμες πηγές ενέργειας. Οι υψηλοί ρυθμοί ανάπτυξης που ζήσαμε από το 2000 και μετά ήταν προϊόν συνεχούς προσπάθειας από το 1994 μέχρι το 2003. Μια ανάλογη προσπάθεια χρειάζεται και τώρα.

Στις αναγκαίες διαρθρωτικές αλλαγές έχω αναφερθεί σε προηγούμενα κεφάλαια⁴. Ενδεικτικά παραθέτω ορισμένες κατευθύνσεις για τα άμεσα μέτρα. Απόλυτη προτεραιότητα πρέπει να δοθεί στην επιτάχυνση της κατασκευής των ήδη προγραμματισμένων έργων. Τέτοια έργα μπορούν να προχωρήσουν ταχύτερα από νέα έργα, που προϋποθέτουν μελέτες και κοινωνικό διάλογο και απαιτούν περίοδο προετοιμασίας τεσσάρων έως και πέντε ετών. Υπάρχουν επίσης αρκετά προγράμματα στο Δ ΚΠΣ (ΕΣΠΑ), που δεν έχουν προχωρήσει ή προχωρούν με αργούς ρυθμούς, γιατί η Ελλάδα δεν διαθέτει τους πόρους με τους οποίους οφείλει να συμβάλει. Τα προγράμματα αυτά πρέπει να προχωρήσουν χωρίς καθυστερήσεις. Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή έχει άλλωστε δηλώσει ότι προτίθεται, όσον αφορά τη συμμετοχή της, να επισπεύσει τις χρηματοδοτήσεις. Γενικά πρέπει η χώρα να διαπραγματευτεί την επίσπευση των χρηματοδοτήσεων απ' όλα τα Ευρωπαϊκά Ταμεία, σύμφωνα με την απόφαση του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου της 12ης Δεκεμβρίου, παρουσιάζοντας συγκεκριμένες προτάσεις για έργα και δράσεις. Η κυβέρνηση θα μπορούσε, τέλος, με όποιους πόρους διαθέτει, να αυξήσει τους πόρους του προγράμματος δημοσίων επενδύσεων και για τις μη χρηματοδοτούμενες από την Ευρωπαϊκή Ένωση επενδύσεις. Η προσπάθεια εντατικοποίησης των επενδυτικών δραστηριοτήτων του Δημοσίου δεν αφορά μόνο έργα κατασκευών, αλλά και ό,τι έχει σχέση με την ανάπτυξη, όπως

⁴ Βλ. σ. 56 κ.ε. 65 κ.ε.

θέματα παιδείας, της κοινωνίας της πληροφορίας, των τηλεπικοινωνιών, της έρευνας κλπ.

Μία παράλληλη κατεύθυνση ενίσχυσης της οικονομικής δραστηριότητας είναι η βοήθεια προς τις επιχειρήσεις, ιδίως τις μικρές και μεσαίες. Αυτή μπορεί να πάρει τη μορφή της επιδότησης των εισφορών στην κοινωνική ασφάλιση των εργοδοτών και των εργαζομένων, την ενίσχυση νέων προσλήψεων για συγκεκριμένο διάστημα, την χρηματοδότηση των ειδικών οργανισμών που παρέχουν εγγυήσεις στις μικρές και πολύ μικρές επιχειρήσεις. Η δραστηριοποίηση του Δημοσίου δεν θα πρέπει όμως να οδηγήσει στην υποχρεωτική συμπαράσταση προς όλες ανεξαιρέτως τις επιχειρήσεις. Το Δημόσιο καλείται να βοηθήσει επιχειρήσεις που παρουσιάζουν προβλήματα λόγω της κρίσης και όχι και εκείνες που ήδη πριν από την κρίση δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν στον ανταγωνισμό και επρόκειτο να κλείσουν. Γι' αυτό και το αίτημα για αναχρηματοδότηση όλων των ληξιπρόθεσμων οφειλών επιχειρήσεων και ιδιωτών με ευνοϊκούς όρους δεν συμβιβάζεται με την επιδίωξη να ξεπερασθεί μόνιμα η κρίση. Οι πόροι του κράτους πρέπει να επικεντρωθούν εκεί όπου προκύπτουν δυσκολίες για το κοινωνικό σύνολο και όχι να εξαντληθούν σε ατομικές ενισχύσεις εκείνων που εκτίμησαν λανθασμένα τις προσωπικές του δυνατότητες.

Ένα τρίτο κεφάλαιο αποτελούν φορολογικές και άλλες ρυθμίσεις που ενισχύουν τη ζήτηση ή βοηθούν όσους έχουν ένα ελάχιστο εισόδημα στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης.

Ταυτόχρονα επιβάλλεται μία γενναία προσπάθεια περιστολής των δαπανών. Υπάρχουν πολλές δαπάνες που μπορούν να ανασταλούν ή να μειωθούν δραστικά, όπως αυτές που προβλέπονται για την αγορά νέων εξοπλισμών. Αλλά επιβάλλεται μια διαφορετική πολιτική και σε πολλά άλλα προβλήματα, όπως η φοροδιαφυγή.

Το κρίσιμο θέμα για την Ελλάδα αυτή τη στιγμή είναι να ακολουθήσει η κυβέρνηση μια πολιτική που πείθει ότι επιχειρείται σοβαρά, με συνέπεια και για μεγάλο χρονικό διάστημα, να αντιμετωπιστεί η υστέρηση της χώρας· να γίνει φανερό ότι υπάρχει η θέληση και η ικανότητα να αναστραφεί η αρνητική οικονομική πορεία του τόπου. Η κυβέρνηση να κερδίσει με τον τρόπο αυτό τη στήριξη της κοινωνίας, που είναι απαραίτητη προϋπόθεση για την επιτυχία της προσπάθειας. Μόνο έτσι θα εμπνέει η χώρα εμπιστοσύνη. Μόνο έτσι θα γίνει κατανοητό ότι θέλει να παραμείνει σε τροχιά ευρωπαϊκής πορείας και θα ανοίξουν δρόμοι συνεννόησης και συμπαράστασης από τους εταίρους. Είναι ο επιβεβλημένος δρόμος για να περάσουμε σε μια πραγματικότητα ελπίδας για την κοινωνία. Το πρόβλημα, λοιπόν, δεν είναι αποκλειστικά οικονομικό. Είναι, σε πολύ μεγάλο βαθμό, πρόβλημα διαμόρφωσης και εφαρμογής πολιτικής.